

ઘોરણા : 4

ગુજરાતી

પાઠ - 9 : ક્ષેર

- દોલત ભણ

આજનું આયોજન

- ✓ લેખક પરિચય
- ✓ પ્રસ્તાવના
- ✓ પાઠશાળા અને સમજૂતી
- ✓ શરૂદારી
- ✓ સ્વાચ્છાય

લેખક પરિચય

દીલત બદુ

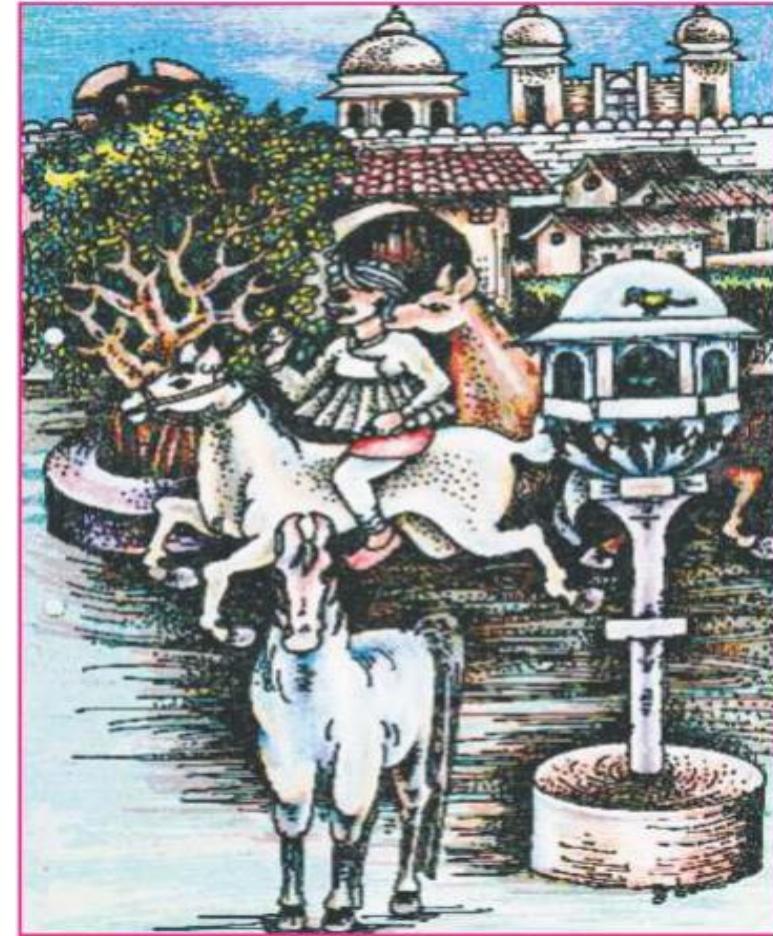
- ✓ જન્મ : 17 - 04 - 1934
- ✓ સ્થળ : ચરખા , તા : બાબરા, જિ : અમરેલી
- ✓ શ્રી દીલત બદુ નવલકથાકાર અને
લોકસાહિત્ય માટે જાણીતા છે .
- ✓ ક્ષમિત્રાસ્ત્રિયક કથા :
  - = ધૂર્ણશીર્ણો ધૂભકાર - નાગરદાસ ફેજદાર
  - = શ્રીણુંદુકથાઓ - શિશુશૌર્યકથા માળા શ્રેણી
  - પાછલા ઇતિહાસનું પાનું ભાગ 1, 2

પ્રસ્તાવના

- ✓ પ્રસ્તુત લોકકથામાં કથાનાયક વાલા કેસરિયાની કોઈ પણ જતની ઓળખાણ વગર મદ્દ કરવાની ભાવના અને ઉદારતા પ્રકટ થાય છે.
- ✓ રાધોબા અમરેલીના સૂબા બન્યા પછી પોતાની આબરૂના રહેવાળને યાદ કરી કદર કરવાનું ભૂલતા નથી. આ વાત અહીં લોકકથાની શૈલીમાં રજૂ કરવામાં આવી છે.

પાઠશર્વદ્વારા અને સમજૂતી

કરણુકી નદી આમ તો નાનકડી. પ્રવાહય
પાતળો પણ એનો કાંઠો બારેય માસ લીલો
કુંજાર રહેતો. કરણુકીનો કાંઠો ચરી એનાં
ટોપરાં જેવાં પાણી પીને પશુઓ ગામમાં
પાછાં વળતાં. આવી રૂપકડી કરણુકીના કાંઠે
ગરણી ગામ આવેલું છે.

ગરણી ગામ તો ઘોબા જેવડું પણ એની રૂડપ ઉડીને આંખે વળ્ગે એવી.
ગામમાં વસનારાં માણસો ઓલદોલ. તેમાં સૌ કરતાં સવાયો એક આદમી
વાલો.

જાતનો ચારણ. તેનો ધંધો ઘોડા વેચવાનો અને લેવાનો. નાનપણથી જ
એને ઘોડા આ સાથે ભારે હેતપ્રીત. અરબી, પંજાબી, કચ્છી અને
કાઠિયાવાડી ઘોડાઓ વાલા કેસરિયાના તબેલામાં હણહણાટી કરે.

આવો વાલો કેસરિયો એક દિ' વડોદરામાં જઈને ઉલ્લો રહ્યો. મીટ મંડાતાં
જ મન ઠરી જાય એવા ઘોડા જોઈને સૌ રાજુ રાજુ થઈ જાતાં.

હજાર રૂપિયાની વાંસણી કેડ્યે બાંધીને નીકળેલા કેસરિયાની
વાંસણીમાંથી વાટખરચીમાં પાંચ સો તો વપરાઈ ગયા હતા.
એક પણ ઘોડો ખપતો નો'તો. એની કિંમત સાંભળીને સૌ પાછાં
વળી જતાં.

આખરે કેસરિયાએ વડોદરાને રામ રામ કરીને ગરણી લેગા થઈ જવાનો
નિર્ણય કર્યો. વડોદરા ઉપર ભગવાન સૂરજદાદાનાં તેજ પથરાવા
માંડ્યાં છે.

જતવંત પાંચ ઘોડાઓને દોરીને વાલા કેસરિયાએ વડોદરાને વેગળું
મૂકવા પગ ઉપાડ્યા. પાણીપંથા ઘોડાઓ અને પાછા વગર અસવારના,
પછી એની ચાલમાં પૂછવું શું? કેસરિયાએ એક ઘોડા ઉપર રંગ વાળી.
બાકીના પાંચેય ઘોડાઓ એની ફરતા થનગનતા ચાલવા માંડ્યા.

જાયદી ખજૂરની પેશી જેવો વાન, હાથ મૂકો તો લપસી જાય એવી
સુંવાળી ચમકતી ચામડી. કાન સોરીને દોઢ્યે ચડાવતા. જાણે ભગવાનને
ધરેથી મલમલ ઓઢીને આવ્યા હોય એવા ઘોડાઓ રમતે ચડયા છે.
વાલાનું મન આજ વડોદરા માણેથી ઉઠી ગયું છે. ઝડપ પોતાના ગામ
ગરણી લેગા થવા મનમાં અજંપો જાગ્યો છે. પણ ગરણી કાંચ ઘોડાને
ધરે થોડું છે ?

વાર ખરચીની વધેલી પાંચ સો રૂપિયાની વાંસણી કેડ્યે બાંધી છે.
પોતાની ખોરાકી અને ઘોડાના જોગાણની જોગવાઈ એમાં ભલી લાત્ય
થઈ જશે એવી ધરપત હૈયામાં છે.

વડોદરાની બહાર પગ દીધો ત્યાં તો એક ખોરડામાંથી ગોદાં-ઠામ-વાસણા, ઘરની નાની-મોટી તમામ જણસોનો ઢગલો જતે ભાખ્યો.
બે'ક ડગલાં આગળ હાલ્યો ત્યાં નાનાં છોકરાંનાં કાળજાં કંપાવે એવાં કાળાં
બોકાસાં સંભળાણાં. ફૂણા હૈયાવાળા વાલા કેસરિયાથી ઘોડાની લગામ
તણાઈ ગઈ. તમાશો જોવા ટેણું બેગું થયું હતું.

ઘોડેથી ઉત્તરીને ટોળાને વીંધીને વાલો ઘરની લગોલગા જઈને ઉલ્લો
રહ્યો. જોતાં જ કેસરિયો મામલો પામી ગયો. લેણદારની ટાંપ ઉત્તરી
હતી. ગાભા-ગોદાં, ઠામ-ઠીકરાં ઠેબે આવતાં હતાં.

યુવાન મરાઠાના મોં ઉપર મશ વળી ગઈ હતી. ટાંપ લઈને આવનાર શેઠ ઉપર વાલાએ નજર ધોબી સવાલ કર્યો.

“શેઠ કેટલા રૂપિયાનું
લેણું ? આંકડો બોલો?”

“ભાઈ, તારો મારગ તારી
રાહ જોવે છે, હાલતો થા.”

શેઠના અવાજમાંથી તિરસ્કાર છૂટ્યો.

બાપ બોલો કેટલાનું લેણું, આ છોકરાંનાં આહુડાં મારાથી જોવાતાં નથી.”

શેઠનો મિજાજ તરડાયો :

આવ્યો મોટો કેટલાનું લેણું ? દાતારનો દીકરો.”

એસ ફંગોળતાં શેઠે કહ્યું :
“બોલ રૂપિયા પાંચ સોનું
બિલ ભરવું છે ?”

એક પળને બીજુ પળે
કેસરિયાએ કેડ્વેશી વાંસણી છોડી
મૂળાના પતીકા જેવા પાંચ સો
ગણી દીધા.

ઉપરથી ફિરશ્તો ઉતયો હોય એવું જીવાન મરાઠાને લાગ્યું. પ્રામાણિકતાની પછેડી ઉપર
પગ દઈને જીવતા યુવાન મરાઠા રાઘોબા ફાટી આંખે વાલા કેસરિયાને જોઈ રહ્યા.

સદાય ખુમારીમાં તરબોજ રહેતા રાઘોબાના મનમાં કાઠિયાવાડી
પાધડીવાળો વાલો કોતરાઈ ગયો.
તમારું નામ !”

“નામ ભગવાનનું કામેય ભગવાનનું.” બોલીને ઘોડે ચડીને હાલવાની
તૈયારી કરતા કેસરિયાના ઘોડાની વાધ પકડીને જુવાન મરાઠો બોલ્યો,

“તમારું નામઠામ ન આપો તો તમને મારા છોકરાના સમ છે.”

લાચાર બનેલા વાલાએ બે બોલ કીધા,

“મારું નામ વાલો કેસરિયો. ગામ મારું ગરણી, અમરેલી પરગણાનું. લ્યો
રામે રામ.” બોલીને વાલાએ ઘોડાને હાંકી મૂક્યો.

મરાઠાનાં છોકરાંનાં આંસુ લૂછીને નીકળેલા કેસરિયાએ રનોલીમાં એક ઘોડો વેચીને
વાટખરચી કાઢી લીધી.

વાત ઉપર દોઢ દાયકો ગડથોલિયાં ખાઈ ગયો.

ગરણી ગામ માથે પ્રભાતનાં તેજ પથરાવા માંડ્યાં છે. કરણુકીના લીલા કુંજર કંઠા
ઉપર બેઠેલા ભગવાન ગણેશરના મંદિરમાં બ્રાહ્મણોના મંત્રોચ્ચાર ગુંજુ ઉઠ્યા છે.
ખીલેથી છૂટીને ફોર ધણમાં જઈ રહ્યાં છે.

બરાબર એવે ટાણે ગામમાં અમરેલીના દસ ઘોડેસવાર દાખલ થયા. કદાવર
કાયા રાજના પોશાકમાં ફ્લેકાઈ ગઈ છે. દરેકના ખભામાં જામનગરી ઝંગાઝું
ઝૂલતી આવે છે. મોં ઉપર પંથ કાચ્યાની ધૂળની ઝણ ઊડેલી છે. આંખ્યુંમાં
રતાશ ફૂટેલી છે. માથા ઉપરના સાફાનાં ખાખી છોગાં પવનમાં ફગાફળી રહ્યાં
છે.

અણધાર્યા રાજના સિપાયું ગામમાં આવેલા ભાળી માણસો હેબતાઈ ગયા.

“વાલા કેસરિયા નામનો માણસ ક્યાં રહે છે ?” સિપાઈએ પૂછ્યું.

“બાપુ, આથમણા બારનું ખોરડું કળાય ઈ એનું.”

આંખના પલકારામાં ઘોડાઓ વાલાની ડેલી આગળ આવીને ઉલા રહ્યા.

પગ પછાડતાં અરબી ઘોડા ઉપર આરૂઢ થયેલા અસવારના સરદારે ડણક

દીધી : “વાલા કેસરિયા.”

દિ’ ઉગ્ધામાં અજાણ્યો સાદ સંભળ્યો. પણ દાતણપાણી પરવારી ઓસરીની કોરે બેસી ભગવાન સૂરજની સ્તુતિ કરતા વાલાએ જવાબ નો દીધો. ત્યાં તો બીજો સાદ સંભળાણો : વાલા ઘર મેં હૈ ?”

બીજા સાદે પછવાડાના વાડામાં વાસીનું કરતાં કેસરિયાનાં ઘરવાળાં આવીને
બોલ્યાં : “છે તો ઘરમાં”, પણ રાજના સિપાયુંને જોઈને આઈ જરા વિચારમાં
પડી ગયાં.

સાત પેઢીમાંથ રાજના સિપાઈ આ અંગણે આવ્યાનું જાણ્યું નથી. આ શું ?
ક્યું બોલતા નહિ ???

વાલાની માળા પૂરી થઈ ગઈ. ઉઠીને ડેલીએ આવ્યો.
આવો બાપ આવો.”

તુમેરા નામ વાલા કેસરિયા ?”

હા બાપ, હું જ વાલો કેસરિયો.”

“તુમકો અભીને અભી સૂબાને અમરેલી બુલાયા હૈ.”
મને !”

તુમકો સૂબા કા ફરમાન હૈ. અભી ને અભી વાલા કેસરિયા કો હજર
કરો.”

“અરે બાપ, કાંક ભૂલ થતી લાગે છે, હું તો ઘોડાનો સોદાગર, સૂબો મને
તેડાવે ઈ માન્યામાં નથી આવતું, મેં કાંઈ રાજનો ગુનો કર્યો નથી.”
ફરમાન હૈ ચલો.”

સિપાઈની આંખ કરડી થઈ.

“હાલો બાપ ! કાંઈ રાજના તેડાને પાછું શોડું ઠેલાશે.”

વાલાએ કસવાળું કેડિયું પહેર્યું, માથે પાઘડી મૂકીને સિપાઈ સાથે ઘોડે
ચડ્યો. જતાં જતાં આઈને કે'તો ગયો કે સાંજે પાછો વળી આવીશ,
ઉપાધિ કરતાં નંદી.

જગાંબા તમારી લેર કરે.”

બપોર ટાણે વાલા કેસરિયાને લઈને સિપાઈઓ સૂભાની કચેરીમાં આવી
પૂછ્યા.

કાગડોળે રાહ જોતા સૂભાએ વાલાને પગાખિયાં ચડતો જોઈને દોટ
દીધી.

“આવો આવો કેસરિયા” ! બોલતાં બાથ ભરી લીધી.

વાલો કેસરિયો ઘડીક વાર મૂંઝાણો. આ તે સૂબો મારી ઠેકડી કરે છે કે
શું? બાવડું પકડીને પડખોપડખ ગાઈ માથે બેસાડી સૂબો બોલ્યો :
કેસરિયા મને ઓળખ્યો ?

મનમાં થયું, સૂબાના મનમાં કાંઈક ગેરસમજજી લાગે છે, પણ ઠરેલ
દિલનો વાલો કશુંચ બોલ્યો નહિ.

મૂંગા થઈ બેઠેલા વાલાની ભરી કચેરીમાં તારીફ માંડી, સૂબો બોલ્યો.
“વાલા કેસરિયા તું તો મારી આબરુનો રખેવાળ છો. તે દિવસે કેડયેથી
વાંસણી છોડીને પાંચ સો ચૂકવ્યા ન હોત તો હું અમરેલીનો સૂબો ન
હોત.

હવે મને ઓળખ્યો? હું રાધોબા ! આજ અમરેલીનો સૂભો છું બોલ,
તારી શી કદર કરું ?”

“મારી કદર મારે મોઢે બોલાવો એટલે હાઉં.”

“આરે, હું શેર-શુદ્ધ મરાઠો છું. કદર કરવાનો વખત આવે ને કદર કર્યા
વગર રહું તો તો મલક મને ફટ્ય કર્યું. માગી લે કેસરિયા ! વડોદરા
રાજના મારી માથે ચારેય હણ્ઠ છે. રાજમાં મારો પડ્યો બોલ ઝીલાય
છું.”

અમીરાતમાં ઉછરેલા કેસરિયાની જીબને ટેરવે માગવાના બોલ
આવ્યા નહિ.

“એલા, તાંબાનું પતું લાવો.” કચેરીના કબાટમાંથી તાંબાનું પતું
હાજર થયું.

એમાં લેખ મંડાણો. “ગાયકવાડ તાબાનું ગરણી ગામ વાલા કેસરિયાને
યાવચ્ચંદ્રદિવાકરો બક્ષિસ.” તિથિ, તારીખ ને રાજની મહોર લાગી.
રાધોબાએ હુકમ કર્યો. કેસરિયાને માન-મરતબા સહિત ગરણી પૂગાડો.
આજે પણ વાલા કેસરિયાના વંશજો અમરેલી જિલ્લાના ગરણી
ગામમાં વસે છે.

શૈખદાર્થી

કુંજાર	- આડ તેમજ વનરાજિથી ઘટાદાર
રૂડપ	- સુંદરતા
ઓલદોલ	- (અહીં) દિલાવર
વાંસણી	- સિક્કા સાચવી રાખવાની પદ્ધા જેવી કોથળી
ખપતો	- કેચાતો
વાટખરચી	- મુસાફરી દરમિયાન ખરચવાની રકમ
જાતવંત	- ઊંચી ખાનદાન ઓલાદનું
વેગાળું	- જુદું, અલગા
પાણીપંથા	- પૂરના પાણીની ઝડપે દોડનાર (ધોડા)
રંગ વાળી	- સવારી કરી

શિલ્પદાર્થી

ખોરાકી	- જુવન-જરૂરિયાતની વસ્તુ
કિરસ્તો	- દેવદૂત, પેગંબર
ઝંગાળ્યું	- (અહીં) બંદ્રક
જોગાણા	- ઘોડા, બળદ વગેરેને ખાવાનું અનાજ, ખાણા
ભલીભાત્યે	- સારી રીતે
બોકાસાં	- રાડ, બૂમ
ટાંપ	- (અહીં) ફોજ
મશ	- લાચારી
ઘેસ	- ખલે નાખવાનું વસ્તુ
વાધ	- ચામડાની ઢોરી

શૈલ્પદિક

ધણ	- (ગાયોનું) ટોળું
ઝણ	- ઝીણી રજકણ
સાફ્ફો	- ફેટો
બાર	- દિશા
કળાવું	- દેખાવું
વાસીદું	- ઢોરના છાણ સાથેનો કચરો
ફરમાન	- આદેશ, હુકમ
ગનો	- ગુનો, વાંક
લેર	- મદદ, સહાય

કસવાળું કેડિયું - (બટનને બદલે વપરાતી) દોરીવાળું અંગરખું

ઉપાધિ	- (અહીં) ચિંતા
તારીફ	- વખાણ, પ્રશંસા
સૂબો	- ઇલાકા કે પ્રાંતનો સૂબેદાર (ઉપરી)
લેખ	- કરાર, દસ્તાવેજ
યાવચ્યંકદિવાકરો	- સૂર્ય અને ચંદ્ર હોય ત્યાં સુધી
બક્ષિસ	- લેટ
માન મરતબો	- માન મોલો

સુદીને પ્રયોગ

ઓડીને આંખે વળગવું
મીટ માંડવી
મન ઠરવું
રામ રામ કરવા
કાન સોરીને દાયે ચડાવવું
ઘોડાને ઘેર હોવું
મન ઊઠી જવું
નજર ધોબવી
મિજાજ તરડાવો

- તરત ધ્યાન પર આવવું
- નજર સ્થિર કરી જોઈ રહેવું
- સંતોષ થવો, ગમી જવું
- (અહીં) વિદાય લેવી
- (અહીં) સતર્ક થઈ જવું
- ખૂબ નજીક હોવું
- અભાવ આવવો. (અહીં) રસ ન રહેવો
- નજરથી નજર મેળવવી
- અભિમાન થવું

સ્વાધ્યાય

❖ નીચેના પ્રશ્નોનાં જવાબ આપો :

1) કરણુકી નદીનું પાણી કેવું છે ?

ઉત્તર : કરણુકી નદીનું પાણી ટેપરાંનાં પાણી જેવું મીઠું હતું.

2) ગરણી ગામના માણસો કેવા હતા ?

ઉત્તર : ગરણી ગામના માણસો ઓલદોલ એટલે દિલાવર હતા.

3) વાલો કેસરિયો કોણા હતો ?

ઉત્તર : વાલો કેસરિયો ગરણી ગામનો ચારણ હતો.

4) વાલો કેસરિયો શેનો વેપારી હતો ?

ઉત્તર : વાલો કેસરિયો ઘોડાની લે - વેચ કરનારો , ઘોડાઓનો વેપારી હતો.

5) કેસરિયાના ઘોડાઓનો વાન કેવો હતો ?

ઉત્તર : કેસરિયાના ઘોડાઓનો વાન હાથ મૂકીએતો લપસી જાય એવી સુંવાળી ચમકતી ચામડી વાળો અને જાયદી ખજૂરની પેશી જેવો હતો.

6) કેસરિયાએ ખોરડા પાસે શાનો ઢગલો જોયો ?

ઉત્તર : કેસરિયાએ ખોરડા પાસે ગોદાં , ઠામ - વાસણું તેમજ ઘરની નાની મોટી જાણસોનો ઢગલો જોયો હતો.

7) અમરેલીમાં પ્રવેશતા દસ ઘોડેસવાર કેવા હતા ?

ઉત્તર : અમરેલીમાં પ્રવેશલા ઘોડેસવાર રાજનો પોશાક પહ્યો હતો. કદાવર શરીર હતું. તેમના ખલે જમનગારી બંદૂકો હતી. મો ઉપર પંથ કાખ્યાની રજકણ ઊડેલી હતી. આંખોમાં રતાશ હતી. માથા ઉપર સાફો પહ્યો હતો.

૪) રાધોબાએ કેસરિયાની કદર કેવી રીતે કરી ?

ઉત્તર : રાધોબાએ માન સહિત વાલાને પોતાની કચેરીમાં તેડાવ્યો . તાંબાના પતરાં પર સૂર્ય - ચંદ્ર રહે ત્યાં સુધી ગરણી ગામ તેને બક્ષિસ તરીકે લખી આપ્યું . આ રીતે રાધોબાએ કેસરિયાની કદર કરી.

૫) ભરી કચેરીમાં કેસરિયાનાં વખાણ કરતાં સૂબાએ શું કહ્યું ?

ઉત્તર : ભરી કચેરીમાં કેસરિયાની તારીઝ કરતાં સૂબાએ કહ્યું , “ વાલા કેસરિયા , તું તો મારી આબરૂનો રખેવાળ છો. તે દિવસે કેડયેથી વાંસણી છોડીને પાંચ સો રૂપિયા ચૂકવ્યા ન હોત તો હું અમરેલીનો સૂબો ન હોત. ”

❖ સમાનાર્થી શબ્દ લખો.

1) કંઠો	=	કિનારો
2) પાણી	=	જળ
3) અજુંપો	=	ચિંતા
4) મારગ	=	રસ્તો
5) કદર	=	કિંમત
6) દાતાર	=	દાનવીર
7) લેટ	=	બક્ષિસ
8) કાળજું	=	હદ્ય
9) મલક	=	પ્રદેશ
10) રૂપકડી	=	સુંદર

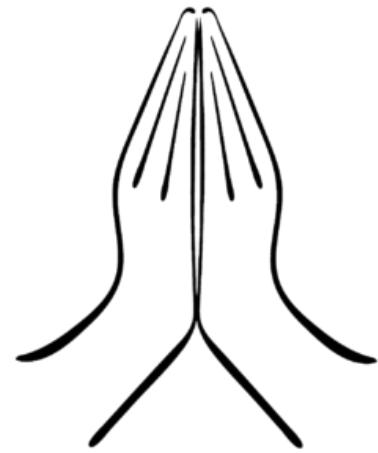
❖ વિરોધી શબ્દ લખો.

1) સુવાળું	×	ખરબચડું
2) બાંધવું	×	છોડવું
3) રૂપકડું	×	કદરપું
4) આથમણું	×	ઉગમણું
5) પ્રામાણિક	×	અપ્રામાણિક
6) સમજણું	×	અણસમજણું
7) યુવાન	×	ધરડું
8) લેણું	×	દેણું

❖ શબ્દસમૂહો માટે એક શબ્દ લખો.

- 1) ઝાડ તેમજ વનરાજીથી ઘટાએણું = કુંજાર
- 2) સિક્કા સાચવી રાખવાની પદ્ધતિ જેવી કોથળી = વાંસણી
- 3) મુસાફરી દરમિયાન ખર્ચવાની રકમ = વાટખરચી
- 4) પૂરના પાણીની ઝડપે દોડનાર = પાણીપંથા
- 5) ઘોડાને બાંધવાની જગ્ગા = તબેલો
- 6) ગાયોનું મોકું ટોળું = ધણ
- 7) પશુઓને ખાવાનું અનાજ = જોગણ

THANKS

FOR WATCHING